

7. Там само. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 1083.
8. Там само. – Ф. 296. – Оп. 6. – Спр. 1075.
9. Второе собрание уполномоченных Всеукраинского кооперативного союза «Вукоопспилка» 4-8 декабря 1922 года: Стенографический отчет. – Резолюции. – Харьков, 1922.
10. Кооперативный бюллетень Вукоопспилки. – 1923. – № 1-2.
11. Аліман М., Онітко Т. Добросчинна діяльність споживчої кооперації України на початку 20-х років // Споживча кооперація України: Іст. та соц.-екон. аспекти / С.Г. Бабенко, М.В. Аліман, В.В. Анопій та ін. – К: Ред газ. «Вісті центральної спілки споживчих товариств України». – 1996. – С. 110.
12. Державний архів Полтавської області, Ф. Р-363. – Оп.1. – Спр. 327.
13. Голець В.В. Кооперація і неп (20-ті роки ХХ ст.) / В.В. Голець. – Чернігів: Просвіта, 2006.
14. ЦДАВО України. Ф. 296. – Оп.1. – Спр. 59.
15. В Вукоопспилке. В Правленіи и Президиуме. Заседание 19 марта 1923 г. // Кооперативний бюллетень Вукоопспилки. – 1923. – № 13-14.
16. Кооперативне будівництво. – 1927. – № 11-12.
17. Шефство кооперації над воздухофлотом // Красное знамя (Чернігов). – 1923. – 1 мая.
18. Факты, события, люди. Хронология потребительской кооперации Донецкой области (1888-2000 гг.). – Донецк: УАИ – прес, 2000.

К.П. Шкірчак

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

Проаналізовано засоби пошкваллення сільськогосподарської кооперації шляхом роботи кооперативних шкіл, співпраці з сільбудами та хатами-читальнями, читання лекцій, перегляду кінофільмів, прослуховуванні радіопередач.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність, сільськогосподарська кооперація, школа кооперативної грамоти, сільбуд, хата-читальня, лекції.

In the article an author analyses facilities of revival of agricultural co-operation by work of co-operative schools, collaboration with silbuds and readers rooms, reading of lectures, revision of movies, listening of broadcasting.

Key words: cultural and educational activity, agricultural co-operation, school of co-operative deed, silbud, readers room, lectures.

На сучасному етапі розвитку нашої держави актуальним є питання про самоорганізацію українського суспільства, відродження національної свідомості нації. Звертаючись до попереднього досвіду, безумовно, дуже корисним буде розглянути історію кооперативного руху в Україні, зокрема сільськогосподарської кооперації. Саме в роки політичної та економічної кризи першої чверті ХХ століття відбувалося становлення власної кооперативної системи України. На сьогодні для нас є актуальними особливості становлення та функціонування кооперативної системи і, зокрема, її культурно-освітня діяльність.

Дослідженням сільськогосподарської кооперації України в різний час займалися І. Вітанович [1], В. Марочко [2], А. Морозов [3] та ін. Серед дослідників, які звертали увагу на культурно-освітню діяльність сільської кооперації, варто відзначити праці

О. Дулгерової [4], Н. Земзюліної [5], А. Сови [6], І. Фаренія [7].

Автор статті ставить за мету визначити особливості культурно-освітньої діяльності сільськогосподарської кооперації на Півдні України в першій третині ХХ століття та з'ясувати основні здобутки кооператорів щодо підвищення професійного рівня членів товариств і залучення некооперованого населення.

Головною підвалиною української кооперації від початку її виникнення було селянство. На думку І. Вітановича, кооперація зробила найбільший внесок у справу підтримки і відродження національного господарства України [1, 181]. Українська сільськогосподарська кооперація завжди розглядала проблему підвищення культурно-освітнього рівня селянства як одну з центральних. Кооперація потребувала великої кількості фахово підготовлених, ознайомлених із справами кооперативного господарства людей, які віддали кооперативній справі. Те, наскільки це було актуальним для сільської кооперації, свідчить стаття у журналі «Кооперативний шлях»: «У Мар'янівці (Гросулівського району) сільгосп кооперація вже кооперувала 95% людності, ... що селянство ще не дуже добре знається в кооперативній справі. Досі кооперація більше думає за прибутки, ніж про кооперативну пропаганду. Не тільки нема школи кооперативної грамоти, але, навіть, кооперативна гуртка. Тим часом охота до кооперативного знання – велика» [8, 30-31].

Найперше, що робилося для підвищення кооперативної грамотності селян, це організація силами сільських кооперативів бібліотек при сільбуддах та хатах-читальнях, в яких, з-поміж інших, були представлені книжки кооперативного змісту. Спеціально для організації таких бібліотек із фондів кооперативних товариств виділялися кошти. Так, наприклад, Анчекракське споживче товариство з прибутків 1918 р. відрахувало 5 тис. крб. на розширення бібліотеки [9, 17], а Коблівське споживче товариство на бібліотеку при кооперативі відрахувало лише 500 крб. [10, 15].

Дуже популярним та ефективним методом пропаганди кооперації були лекції. Їх організували на прохання керівників місцевих сільськогосподарських кооперативів. Для цього з Інструкторського відділу Споживсоюзу на село надсилався спеціальний лектор, часто разом з інструктором по кооперації. Зміст лекцій був загального характеру, наприклад, «Що таке кооперація?», «Кооперація у нас і за кордоном» тощо. Завдяки тому, що на лекцію запрошувалися як члени кооперативу, так і некооперовані селяни, аудиторія була великою. Після лекції часто проводилися бесіди, на яких селяни ставили запитання стосовно незрозумілих для них під час лекції моментів або ж хотіли поглибити свої знання про кооперацію [11, 27]. Часто кооперативні товариства ініціювали відкриття спеціальних вечірніх курсів із кооперації та культурно-освітніх кооперативних гуртків при сільбуддах для місцевих селян, на що не шкодували виділяти кошти з власних прибутків [9, 10].

Із упровадженням на території України нової економічної політики значна увага приділялася кооперації. Насамперед це пов'язано зі становленням централізованої системи управління та координації роботи всіх видів кооперації країни. Вукоопспилка

(Всеукраїнська кооперативна спілка) розробляла програмні документи для організації та проведення кооперативних курсів, лекцій, створення кооперативних гуртків, шкіл тощо. Головною метою діяльності Вукоопспілки була побудова чіткої системи культурно-освітньої діяльності кооперативів із кваліфікованими інструкторами, контролюючими органами та найширшим охопленням сільського населення. Така організація швидко дала непогані результати. Так, на Одещині за ініціативою Одкоопспілки було організовано окружну комісію для культурно-освітньої роботи. Ця робота полягала у проведенні систематичної культосвітньої роботи при сільбудах, організації при оргвідділі Одкоопспілки курсів для членів правлінь, ревізкомів та рахівників. Крім того, було проведено місячний семінар для інструкторів. Підготовку на цих курсах пройшли 552 особи [12, 37]. У результаті проведення всіх цих заходів у 50 товариствах розпочалася планова культосвітня робота [13, 30]. До того ж у селах були організовані міжкооператосвітні комісії з кооперативним організатором на чолі. Ці комісії мали на меті зосередити навколо себе всю кооперативно освітню роботу села [12, 37 – 38].

З другої половини 1920-х років з'являються пересувні школи кооперативної грамоти. Принцип їх роботи полягав у тому, що на певний період часу, часто навесні або восени, коли немає активних польових робіт, в село приїздили спеціальні інструктори і проводили навчання кооперативної грамоти за «прискороною програмою», адже така школа функціонувала в кожному селі не більше трьох місяців. Програма для таких шкіл була розроблена і затверджена Вукоопспілкою. Одну з таких шкіл було організовано в с. Грос-Лібенталі на Одещині. Школу пересічно відвідувало 17 осіб, а закінчило 18. Результат був таким: 3 особи – добре, 10 осіб – задовільно та 5 осіб – слабо. За соціальним станом слухачі розподілялися так чином: робітників – 4 особи, членів комітету незаможних селян – 9 осіб, бідняків – 2, середняків – 3 [14, 39]. Зауважимо, що такий невтішний результат був пов'язаний з тим, що не всі мали змогу регулярно відвідувати заняття через погану погоду, роботу в полі тощо. Проте, враховуючи всі недоліки, культінструктори намагалися організувати роботу шкіл таким чином, щоб максимально враховувати потреби і можливості селян. Як наслідок, згодом результат навчання значно покращився.

З 1925/26 р. сільськогосподарська кооперація почала досить швидкими темпами розвивати використання таких нових і ефективних форм культурно-освітньої роботи, як радіо та кіно. Мережа кіно- та радіоустановок на селі щороку зростала. Так, на травень 1926 р. на Миколаївщині налічувалося 10 кінопунктів та 7 радіоустановок [15, 213]. На Херсонщині було 15 кіно- та 6 радіоустановок [16, 4]. На Одещині кіно було в 41 селі, тобто майже в усіх великих населених пунктах [17, 31]. Кооперація брала участь у поширенні вказаної мережі, розглядаючи кіно та радіо як могутні засоби пошкваллення культосвітньої роботи. Пропонувалося виділяти кошти з культфондів кооперативів на організацію кіно та радіо [16, 5]. Головна мета масової кінороботи полягала у тому, щоб організувати її таким чином, щоб пов'язати зміст картини з нагальними питаннями кооперативно-освітньої роботи на селі.

Не менш ефективним засобом культурно-освітньої роботи на селі було радіо. У 1920-х рр. в Україні існувала значна мережа політосвітніх радіоустановок. Проте було чимало і таких установок, на улаштування яких давала кошти кооперація.

Вукоопспілка організувала радіомовлення в справах сільської кооперації. Розмови або лекції передавалися щотижня, в четвер, від 17 до 18 години [18, 70].

Організувати радіослухання пропонувалося у такий спосіб: знаючи, які питання цікавлять ту або іншу групу селянства, організовували радіослухання так, щоб ті, кого цікавлять питання кооперативної самоосвіти, обов'язково були присутні під час передачі лекції заочних кооперативних курсів; а ті, кого цікавлять питання виробничого кооперування, обов'язково прослухали радіодоповідь на цю тему. Головне – забезпечити максимальну кількість слухачів під час радіопередачі.

Щоб посилити ефект після передачі та для роз'яснення можливих незрозумілих моментів, після прослуховування передачі проводили бесіди, метою яких було виявити, якою мірою матеріали програми були зрозумілі для аудиторії. Крім бесід та для закріплення ефекту від радіопередачі селянам рекомендували книжки відповідного змісту, що були в бібліотеці або в кооперативній книгарні.

Таким чином, розповсюдження мережі кіно- та радіоустановок створювало необхідні умови для поширення культурно-освітньої роботи кооперації, підвищувало культурний рівень селян, мало просвітницьку функцію та сприяло кооперуванню широких мас населення.

Отже, підсумовуючи наведене вище, можна зробити висновок, що культурно-освітня діяльність сільгоспооперації на Півдні України була дуже різноплановою: від закупівлі книжок кооперативного змісту для бібліотек до організації шкіл кооперативної грамоти. Проте всі заходи були спрямовані на покращення ефективності роботи сільських кооперативів та залучення якомога більшої кількості людей до лав кооперації. В організації культурно-освітніх заходів можна умовно простежити два періоди: перший – ініціатива кооперативного активу з організації бібліотек при сільбудах та хатах-читальнях і примітивних кооперативних вечірніх курсів; другий – чітко організована політика радянського керівництва через Вукоопспілку з розробки програмних документів та інструкцій, організації кооперативних шкіл та гуртків. Кожий з цих періодів мав свої недоліки, але не потрібно відкидати і ряд досягнень – сприяння самоорганізації сільського населення та стрімке підвищення рівня грамотності. Таким чином, культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації першої третини ХХ століття може слугувати певним прикладом формування у населення активної громадянської позиції та можливою передумовою для подолання деяких економічних проблем у сучасному селі.

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.

2. Марочко В. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.) / В. Марочко. – К., 1995. – 224 с.

3. Морозов А.Г., Дулгерова О.М. Культурно-освітня робота сільськогосподарської кооперації в період НЕПу /

- А.Г. Морозов, О.М. Дулгерова // *Наукові праці: Науково-методичний журнал.* – Т. 129. – Випуск 116. Історія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С.27-31.
4. Дулгерова О. Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації України у добу НЕПу // Автореф. дис.....канд.іст.наук. – Черкаси, 2006. – 20 с.
5. Земзюліна Н. Культурно-освітня діяльність кооперативних установ в 20-30-ті роки ХХ століття. / Н. Земзюліна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/12.pdf
6. Сова А. Культурно-просвітня діяльність «Дніпросоюзу». / А. Сова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/12.pdf
7. Фареній І.А. Вплив просвітницької діяльності кооперації на соціальний та культурний розвиток українського селянства (початок ХХ століття) / І.А. Фареній // *Український селянин.* – 2001. – №3. – С. 195-199.
8. Тимофєєв А. Чому нема кооперативної пропаганди? / А. Тимофєєв // *Кооперативний шлях.* – 1928. - №18. – С.30-31.
9. Анчекракське Споживче Товариство, Одеського повіту // *Наша кооперація.* – 1919. - №1. – С.17-18.
10. Коблівське споживче товариство, Тузлівської волости // *Наша кооперація.* – 1919. - №1. – С.15.
11. Морозов Л. с. Коза, Одеського уезда / Л. Морозов // *Наша кооперація.* – 1919. - №№4-5. – С.27.
12. Культосвітня діяльність споживчої кооперації на Одещині // *Кооперативний шлях.* – 1928. - №7. – С.37-38.
13. Культрбота Одкоопспілки // *Кооперативний шлях.* – 1928. - №18. – С.30.
14. Зміцнюється кооператосвітня робота // *Кооперативний шлях.* – 1927. - №4. – С.39.
15. Державний архів Миколаївської області (далі - ДАМО), ф.р-473, оп.1, спр.359. – 256 арк.
16. ДАМО, ф.р-473, оп.1, спр.2530. – 26 арк.
17. Мовою кіна – на кооперацію // *Кооперативний шлях.* – 1928. - №18. – С.30-31.
18. Ходченко П. Організація кооперативно-освітньої роботи на селі / П. Ходченко. – Харків: Книгоспілка, 1929. – 96 с.

